

بیرانجام نرخ تسهیلات بانک‌های دولتی ۱۲ و بانک‌های غیردولتی ۱۳ درصد تعیین شد

به سوی ناروشنی بیشتر

ابوالفضل اکرمی

روند اقتصادی؛ در آخرین روزهای آماده شدن این شماره ماهنامه روند، وزیر امور اقتصادی و دارایی مصوبه جدید شورای پول و اعتبار درباره نرخ‌های سود بانکی را اعلام شد. براساس این مصوبه نرخ تسهیلات بانک‌های دولتی معادل ۱۲ درصد و بانک‌های غیردولتی معادل ۱۳ درصد تعیین شده است.

اعلام این مصوبه از سوی شورای پول و اعتبار مانع بحث‌های کارشناسی در باره نادرستی کاهش نرخ تسهیلات، خصوصاً برای بانک‌های خصوصی، نیست. دولت، به عنوان سهامدار بانک‌های دولتی، مختار به اتخاذ هرگونه تصمیم در باره بانک‌های دولتی است و می‌تواند تصمیم‌های خود را با قوت پیگیری و اجرا کند. طبیعی است پیامدهای مالی این امر نیز متوجه خود دولت است. کما اینکه در دو سال گذشته که تصمیم‌هایی چنین در مورد بانک‌ها اتخاذ گردیده، دولت ناچار شده است حجم عظیمی از منابع مالی عمومی را به بانک‌های دولتی تزریق کند. در واقع در این دو سال منابع عظیم ریالی عمومی به صورت وجوه اداره شده و کمک‌های فنی و اعتباری از طریق بودجه به بانک‌های دولتی تزریق شده است.

علاوه بر این حدود ۶ میلیارد دلار از جوه ارزی صندوق مازاد در آمد نفت طی دو سال گذشته در اختیار بانک‌های تخصصی قرار گرفته است. شاید مجموع این منابع به حدود ۱۰۰ هزار میلیارد ریال بالغ شود. نحوه بازگشت این وجوه عمومی که مصرف آن علی‌القاعده باید براساس قانون برنامه و بودجه و قانون محاسبات عمومی صورت پذیرد، بر اثر این گونه تصمیم‌ها در ابهام قرار خواهد گرفت. اما ابلاغ دستوری نرخ‌های سود به بانک‌های خصوصی و الزام آن‌ها به پیروی از آن حکایت دیگری است. عملکرد بانک‌های خصوصی در مواجهه با تصمیمی مشابه در سال گذشته نشان می‌دهد که این دسته از بانک‌ها تسهیلات خود را عمدتاً از عقود با بازدهی ثابت به سمت عقود مشارکتی سوق می‌دهند، اما تسهیلات همین عقود مشارکتی را با نرخ‌های بالاتر از نرخ‌های مصوب ابلاغی به مشتریان اعطا می‌کنند. لذا در آینده ارتباط مشتریان تسهیلات گیرنده با بانک‌های غیردولتی در پرده‌ای از عدم شفافیت و عدم انطباق با این گونه مصوبات قرار خواهد گرفت. در عین حال مشخص نیست که واکنش مقامات نظارت‌کننده و محاکم با چنین تسهیلاتی چگونه خواهد بود.

حوزه وظایف متداول بانک‌های مرکزی و درجه پاسخ‌گویی و میزان توفیق آن‌ها در رسیدن به هدف‌ها در گرو شرایط مناسب و مقتضی است. امروزه بانک‌های مرکزی بیشتر کشورها در چارچوب اختیارات قانونی، از طریق ابزارهای مستقیم و غیرمستقیم و همچنین ابزارهای فعال در بازار، همچون عملیات بازار باز و توزیع مجدد، در اجرای سیاست‌های پولی کشورها نقش ایفا می‌کنند و پاسخ‌گو هستند.

در نظام‌های اقتصادی متعارف، مسایلی از قبیل تعیین سطوح نرخ ارز، نرخ تورم، نرخ بهره و رژیم‌های حاکم بر تغییرات آنها و ارتباط این متغیرها در اقتصاد کلان از اختیارات مقام پولی است و در آرایشی سازگار و هدف‌دار با اهداف کلان تعیین می‌شوند. اگرچه این نظام‌ها در مورد کشورهای مختلف با توجه به سطوح توسعه یافتگی، نهادهای مالی و پولی مختلف و درجه ارتباط و ادغام آنها در نظام تولید و تجارت جهانی، متفاوت است، اما اقتصادهای مولد و دارای سلامت از نظر ساختار و معیار کارکرد، نشان‌دهنده اشکال مشخصی از رژیم‌های فوق‌الذکر هستند.

صرف نظر از رژیم‌های پولی که در کشورهای مختلف به کار گرفته شده است، چند اصل مسلم اقتصادی مورد توجه سیاست‌گذاران پولی است: سیاست پولی باید به صورت هدف‌دار در خدمت هدف‌های کلان اقتصاد نظیر تشویق رشد تولید و سرمایه‌گذاری، تسهیل تجارت، ایجاد اشتغال، تثبیت قیمت‌ها، و تامین تعادل و پویایی بخش مالی و بخش خارجی اقتصاد باشد. بر این اساس نخستین اقدام اساسی، تثبیت واسطه‌گری مالی و جلوگیری از واسطه‌گری مالی است. در این چارچوب، مقام پولی از قدرت و اختیار نسبی برخوردار و بسته به حیطه و دامنه اختیارات، پاسخ‌گو و مسئول خواهد بود.

در تنظیم و اجرای سیاست‌های کلان، از جمله سیاست پولی، باید ترکیب متوازن و با ثبات نرخ‌های بهره، ارز و تورم به صورت هماهنگ و در آرایشی ماندگار و با دوام در میان مدت تامین شود. بی‌توجهی به توازن و ترکیب متناسب این نرخ‌ها، اقتصاد ملی را در فرآیند عدم تعادل قرار می‌دهد و بالمآل تثبیت بخش مالی را به زیان بخش واقعی و به سود واسطه‌گری‌های دلال‌منشانه برهم می‌زند.

نرخ سود (بهره) نقش عمده‌ای در هدایت، اجرا و تامین هدف‌های سیاست‌های پولی دارد. این نرخ در نظام‌های پولی متکی بر بانکداری متعارف (در اقتصادهای آزاد) در قالب عرضه و تقاضا برای منابع مالی قابل استقراض و با نظر به سیاست‌های پولی بانک مرکزی تعیین

در تعیین نرخ‌های سود سپرده‌ها همواره باید نرخ‌ها به گونه‌ای تنظیم شوند که حداقل بتوان کاهش ارزش پول را جبران کرد

می‌شود. در نظام بانکداری اسلامی نیز هرچند این وظیفه و کارکرد از نرخ سود مورد نظر است، لیکن این نرخ عمدتاً از تقاطع عرضه و تقاضا برای منابع مالی شکل نمی‌گیرد، بلکه با عملکرد حوزه استفاده از تسهیلات بانکی در بخش واقعی اقتصاد ارتباط می‌یابد. این مسئله به جهت ماهیت متفاوت آن در قیاس با بانکداری مرسوم در بین اقتصاددانان و صاحب‌نظران کشور، نظریات و بحث‌های متعددی را به خود اختصاص داده است. به علاوه اهدافی از قبیل نرخ رشد نقدینگی نیز جهت دستیابی به ثبات قیمت‌ها و رشد تعیین می‌شود. ماهیت و کارکرد موصوف، نیازمند اختیارات و مسئولیت‌هایی است که به حکم قانون به مقام پولی محول می‌گردد. مروری اجمالی بر قوانین و مقررات پولی و بانکی در کشورهای مختلف گویا و موید این نکته است.

در شرایط کنونی اجرای چنین سیاست‌هایی تبعات منفی بسیاری برای اقتصاد کشور دارد

خوشبختانه بستر قانونی و مقرراتی فراروی بانک مرکزی از جمله قانون پولی و بانکی کشور و قانون عملیات بانکی بدون ربا، محدوده اختیارات و مسئولیت‌ها را تعیین نموده و برنامه چهارم توسعه که در بستر سند چشم‌انداز بیست ساله کشور تنظیم شده است، بر این مهم تاکید کرده و زمینه گسترش اختیارات مقام پولی را از طریق اصلاح ترکیب مجمع عمومی و شورای پول و اعتبار، نحوه تعیین رئیس کل بانک مرکزی و منطقی کردن نرخ‌های سود بانکی فراهم آورده است. در ادامه به بخشی از این مقررات اشاره می‌گردد.

الف - ماده (۲۰) قانون عملیات بانکی بدون ربا بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در جهت حسن اجرای نظام پولی و اعتباری کشور می‌تواند با استفاده از ابزارهای ذیل ... در امور پولی و بانکی دخالت و نظارت نماید.

بند (۲): تعیین رشته‌های مختلف سرمایه‌گذاری و مشارکت در حدود سیاست‌های اقتصادی مصوب و تعیین حداقل نرخ سود احتمالی برای انتخاب طرح‌های سرمایه‌گذاری و مشارکت، حداقل نرخ سود احتمالی ممکن است در هر یک از رشته‌های مختلف متفاوت باشد.

بند (۳): تعیین حداقل و حداکثر نسبت سود بانک‌ها در معاملات اقساطی و اجاره به شرط تملیک در تناسب با قیمت تمام شده مورد معامله.

ب - آئین‌نامه اجرایی فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا - مواد عمومی

۱. ماده (۱): اعطای تسهیلات توسط بانک‌ها، باید به ترتیبی صورت گیرد که بر اساس پیش‌بینی‌های مربوط، اصل منابع تامین شده برای این تسهیلات و همچنین سود مورد انتظار در صورت تحقق، در مدت معین قابل برگشت باشد.

۲. ماده (۲): ضوابط تعیین سود و یا نرخ بازده مورد انتظار ناشی از تسهیلات اعطایی بانک‌ها و حداقل و حداکثر سود و یا بازده مورد انتظار به تصویب شورای پول و اعتبار و تایید رئیس جمهور خواهد رسید.

۳. ماده (۳): ضوابط تعیین مدت و نحوه برگشت اصل و همچنین سود حاصل از تسهیلات اعطایی بانک‌ها منوط به تصویب شورای پول و اعتبار خواهد بود.

۴. ماده (۴): اعطای تسهیلات عنداللزوم به تشخیص بانک، منوط به اخذ تامین کافی برای حفظ منافع بانک و حسن اجرای قراردادهای مربوط می‌باشد.

ج - آئین‌نامه اجرایی فصل چهارم قانون عملیات بانکی بدون ربا

ماده (۳): در حسن اجرای سیاست پولی و اعتباری و

دوچندان بر خوردار است، چرا که فعال بودن بازارهای غیررسمی در کشور همواره تهدیدی برای منابع مالی کشور است. بر این اساس اتخاذ یک تصمیم نادرست می تواند جریان منابع مالی را به سمت بازارهای غیر رسمی هدایت کند. در چنان شرایطی بخش واقعی اقتصاد با مشکلات جدی روبرو خواهد شد، زیرا عمده منابع مورد نیاز جهت سرمایه گذاری بخش خصوصی به جهت عمق کم بازار سرمایه و بانک محور بودن کشور، از محل سپرده های داخلی اشخاص و تسهیلات اعطایی از سوی بانک ها صورت می گیرد.

بنابراین در تعیین نرخ های سود سپرده ها همواره باید نرخ ها به گونه ای تنظیم شوند که حداقل بتوان کاهش ارزش پول را جبران کرد. در عین حال این نرخ ها باید در یک جایگاه منطقی نسبت به شاخص های دیگر بازدهی اقتصاد کشور قرار داشته باشند. زیرا در صورتی که نرخ های سود علی الحساب سپرده ها در سطحی پایین تر از شاخص هایی همچون نرخ تورم قرار گیرند، سیستم بانکی کشور در جذب سپرده ها و تجهیز منابع

**پیش شرط کاهش
نرخ های سود بانکی،
کاهش تورم است که در
برنامه چهارم توسعه
پیش بینی شده است**

بانکی با محدودیت های متعددی روبرو می شود. تبعات منفی این امر در بعد اعطای تسهیلات به بخش های مختلف اقتصادی و اثر بر ساختار مالی بانک ها، بسیار شدید خواهد بود؛ چرا که منابع سپرده گذاران، اصلی ترین منبع در اعطای تسهیلات بانک ها به شمار می رود.

در مجموع، گذشته از ابهامات و تناقض های قانونی ناشی از تحمیل و تعیین نرخ بدون توجه به محیط اقتصاد کلان، در شرایط کنونی اجرای چنین سیاست هایی تبعات منفی بسیاری برای اقتصاد کشور دارد و موفقیت مقام پولی در مهار و کنترل تورم و تحقق اهداف کلان را با مشکل مواجه خواهد کرد.

کلان مردود است. به تازگی طرحی با عنوان "منطقی کردن نرخ های سود تسهیلات بانکی متناسب با نرخ بازدهی در بخش های مختلف اقتصادی" در مجلس شورای اسلامی، به تصویب رسید. از نظر ارائه دهندگان طرح، نرخ سود تسهیلات بانکی یکی از عمده ترین مشکلات تولیدکنندگان و علاقه مندان به سرمایه گذاری در ایران است و با کاهش نرخ های مذکور، بخش تولیدی و سرمایه گذاری کشور رونق و قدرت رقابتی تولیدکنندگان ایرانی در مقابل رقبای خارجی افزایش خواهد یافت. در قالب این طرح، دولت و بانک مرکزی موظف هستند تا پایان برنامه چهارم توسعه نرخ سود تسهیلات بانکی را یک رقمی کنند.

بر اساس اصول مسلم اقتصادی هر گونه تغییر و یا اصلاح نرخ باید به گونه ای اجرا شود که مجموعه سپرده گذاران، گیرندگان تسهیلات و نظام بانکی در یک ارتباط سازگار و منطقی، متضرر نشوند. به عبارت دیگر، پیش شرط کاهش نرخ های سود بانکی، کاهش تورم است که در برنامه چهارم توسعه پیش بینی شده است. نرخ های سود به صورت دوجانبه در اقتصاد عمل می کنند. از یک طرف افزایش زیاد این نرخ ها بدون توجه به وضعیت نرخ های بازدهی در سایر حوزه ها، می تواند به بروز ضعف و رکود در سایر بازارها و افزایش بی دلیل هزینه منابع مالی بانک ها منجر شود و از طرف دیگر، تعیین نرخ های سود در سطوحی پایین می تواند به تضعیف منابع مالی بانک ها و هجوم سرمایه از حوزه های بانکی و مولد به سمت حوزه های سفته بازی بینجامد. لیکن دو نکته را همواره باید مدنظر داشت:

اول آنکه در هر حال نرخ های سود واقعی در اقتصاد باید مثبت باشد. در غیر این صورت اقتصاد با وضعیت سرکوب مالی مواجه خواهد شد که از رهگذر آن

زبان های متعددی به بخش های مختلف اقتصاد، بالاخص بخش های واقعی، وارد خواهد شد.

دومین مطلب آنکه نرخ سود باید متناسب با تغییر شرایط اقتصادی تغییر یابد، زیرا تثبیت نرخ های سود بدون توجه به شرایط اقتصادی می تواند نتایج معکوسی را در بر داشته باشد. تشخیص این موضوع و اعمال سیاست مقتضی اصولاً در چارچوب اختیارات مقام پولی است و هر گونه اجبار و تحمیل خارج از چارچوب کارشناسی تحقق اهداف را غیر ممکن می نماید.

مسئله نرخ های سود بانکی در کشور مابه دلیل کمبود منابع مالی برای سرمایه گذاری و جهت گیری بخشی از منابع موجود به سمت فعالیت های غیر مولد، از اهمیت

حفظ ارزش پول، بانک مرکزی می تواند علاوه بر...، با تصویب شورای پول و اعتبار، با استفاده از ابزار ذیل، در امور پولی و بانکی دخالت و نظارت نماید. بند (۲): تعیین حداقل نرخ سود (بازده) احتمالی برای انتخاب طرح های سرمایه گذاری و یا مشارکت و همچنین تعیین حداقل و یا عنداللزوم حداکثر نرخ سود مورد انتظار و یا نرخ بازده احتمالی برای سایر انواع تسهیلات اعطایی بانکی.

د - ماده ۱۴ قانون پولی و بانکی کشور

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در حسن اجرای نظام پولی کشور می تواند به شرح زیر در امور پولی و بانکی دخالت و نظارت کند:

بند ۴ - تعیین میزان حداقل و حداکثر بهره و کارمزد دریافتی و پرداختی بانک ها.

بند ۱۲ - تعیین نحوه مصرف و وجه سپرده های پس انداز و سپرده های مشابه نزد بانک ها.

بنابراین همچنان که ملاحظه می شود بر اساس قوانین مذکور، مداخله در امور پولی و بانکی صرفاً در اختیار

**نرخ های سود واقعی در
اقتصاد باید مثبت باشد.
در غیر این صورت اقتصاد
با وضعیت سرکوب مالی
مواجه خواهد شد**

مقام پولی (شورای پول و اعتبار و بانک مرکزی) است و این شورا متناسب با این اختیار باید پاسخ گو باشد. طبیعی است که دخالت سایر دستگاه ها نه تنها ناقض اختیارات و استقلال بانک مرکزی است و از حیثه مسئولیت ها و پاسخ گویی آن می کاهد، بلکه نیازمند اصلاح بسیاری از قوانین جاری کشور نیز هست. ضمن آنکه تحقق اهداف سند چشم انداز را به علت کم رنگ کردن نقش دستگاه تخصصی با ابهام جدی مواجه می کند. گذشته از شبهه قانونی موجود و انتظار ایجاد اختلال در روند روبرو به بهبود اقتصاد کشور، اصولاً بر اساس مفاد قانون عملیات بانکی بدون ربا تعیین دستوری نرخ های سود بانکی بدون توجه به شاخص های اقتصادی و تحولات اقتصاد